

Szakma, oktatás, kutatás: könyvtár- és információtudomány az erős könyvtáros szakmáért

Oktatás és kutatás svéd könyvtári stratégiai keretek között

NÉMETH Márton

Svédországban új könyvtári stratégia előkészítése zajlik: ennek céljából külön szervezeti egységet hoztak létre a Svéd Nemzeti Könyvtár (Királyi Könyvtár) szervezeti keretein belül. A munkálatokat széles társadalmi konzultáció övezi. Létrehoztak egy blogportált (<https://nationellbiblioteksstrategi.blogg.kb.se/>), melyen folyamatosan nyomon lehet követni a munkálatokat. Ezen kapnak helyet azok a stratégiai jelentések is, melyeket a legszélesebb körű szakmai összefogással állítanak össze a stratégia formálására. Ezek között helyet kap a könyvtárak szerepének áttekintése a nemzeti és etnikai kisebbségek kultúrájának ápolásában, a migráció és a soknyelvűség könyvtári vonatkozásainak áttekintése. Külön jelentés foglalkozik a könyvtár demokratikus társadalomban betöltött alapfunkcióival: demokrácia, oktatás, információ hozzáférés, digitalizálás a fő kulcsszavak ennek kapcsán. Szintén önálló jelentés tekinti át az iskolai könyvtári területet, illetve a könyvtárak oktató funkcióit. Végül, de nem utolsósorban, elérkeztünk ezen áttekintés témájához; önálló szakmai anyag taglalja ugyanis, miképpen tud a könyvtár- és információtudományi felsőoktatás és kutatás hozzájárulni a könyvtárak szerepének erősítéséhez, társadalmi missziójának megvalósításához. A továbbiakban erről a 2018 áprilisában született jelentésről adunk rövid áttekintést. (A teljes szakmai anyag svéd nyelven érhető el a <http://nationellbiblioteksstrategi.blogg.kb.se/files/2018/04/ProfessionforsknWEBB.pdf> címen).

A szakmai jelentés felépítése

A bevezetésben azokat a nemzetközi konszenzussal IFLA ajánlásokban is rögzített stratégiai alapokat foglalják össze, melyek a könyvtárak társadalmi küldetésének, szakmai identitásának alapjait adják. Ezután térnek rá a jelentés voltaképpeni tárgyára. Felvázolják

a publikáció céljait, a kötet szerkezetét. A könyvtár fogalmát a lehető legátfogóbb módon vizsgálják, beleértve a közkönyvtári, a tudományos és felsőoktatási könyvtári és a szakkönyvtári szektor teljességét. A könyvtár- és információtudományt nemzeti szinten tekintik át abból a szempontból, hogy az egyes intézmények oktatási környezetében folyó szakmai

tevékenység miként áll össze olyan egységes egészzé, mely szolgálni tudja a társadalom, illetve a teljes svéd könyvtári terület fejlődését. Éppen ezért a jelentés döntő része leíró jellegű, továbbá a könyvtár- és információtudományi oktatást és kutatást a könyvtári szektor speciális szeleteként határozza meg.

A bevezetést követően történeti áttekintést olvashatunk a svéd könyvtárosképzés fejlődéséről. Ezt követi a svéd könyvtárügy oktatási perspektívából történő rövid, átfogó elemzése. A következő nagy témakör a svéd könyvtár- és információtudományi képzés áttekintése, majd ezt követően térnek rá a könyvtár- és információtudományi kutatások jelenlegi helyzetének összefoglalására. A záró fejezet azt vizsgálja, miképpen képes a könyvtár- és információtudományi oktatás és kutatás a társadalom és a szakma által támasztott kihívásoknak megfelelni. A jövőbe mutató célokat stratégiai ajánlások formájában összegezték.

Összefoglalásomban terjedelmi korlátok miatt csak utalok a történeti szempontokra, bár a téma önálló tanulmányt igényelne. Külön erőssége a jelentésnek, hogy az egész északi térség könyvtárügyének fejlődését és a könyvtár- és információtudományi képzés történetét egységes keretek között tárgyalja, és számot vet számos nézőpontból a történeti fejlődés dinamikájával (például a felhasználók és a dokumentumok, az információ és kultúra, valamint az információ és a dokumentumok közötti kapcsolat formálódása kapcsán). Megállapítja, hogy a digitalizálás megjelenésével az állomány és a fizikai tér feltétel nélküli egymásra utaltsága megbomlik. Utal arra is, hogy az információkeresésnek mint interdiszciplináris tudományterületnek a jelentősége drámaian felértékelődik. A virtuális tér fejlődésével párhuzamosan teljesen új üzleti és társadalmi viszonyrendszer rajzolódik fel, számos vonatkozásban újjá formálva, zárójelbe téve a hagyományos kereteket (lásd Google-jelenség). A bölcsészeti-, a társadalomtudományok és az információtechnológia egyre jelentősebb gyakorlati következményű kölcsönhatásokat vizsgáló interdiszciplináris kutatási irányai vezetnek el napjaink világához. A következőkben arra törekszünk, hogy a jelentésnek a jelenre, illetve a feltételezett jövőre legfontosabb szakmai megállapításait, üzeneteit foglaljuk dióhéjban össze.

Stratégiai alapok

2014-ben rögzítették a könyvtár- és információtudományi és a felsőoktatási szektor számára azt az

oktatási és képzési tevékenységet meghatározó keretrendszert, melynek megalkotása széles körű társadalmi konzultációval zajlott, és magában foglalta a könyvtárosszakma és a munkaerőpiaci szereplők visszajelzéseit is. A jelentés leszögezi, hogy a széles szakmai közvélemény által támasztott alap elvárások és képzési célok a szakterület, illetve a célközönség rendkívül összetett jellegéből következően korántsem olyan egyértelműek, mint a közsféra más területein (pl. rendőrök vagy orvosok esetében). Svédországban ennek áthidalására bevezették azt a gyakorlatot, hogy a könyvtáros szakma műveléséhez kötődő alapvető elméleti és gyakorlati kompetenciákat a könyvtár- és információtudományhoz mint tudományos diszciplínához kötve, mintegy annak alterületeként kezelik. Ez tartalmazza a könyvtári alaptervékenységekre és a folyamatos továbbképzésekre vonatkozó kereteket is. A megfelelően fejlesztett, strukturált, tartalmában is megalapozott könyvtár- és információtudomány léte alapvető előfeltétele tehát a könyvtárosszakma művelésének. A tudományterület mint platform szolgál alapjául annak a konstruktív munkának, mely az egyes könyvtári munkakörök és tevékenységek pontos meghatározását teszi lehetővé. Fontos feladata a könyvtár- és információtudományi kutatásoknak a könyvtári szolgáltatások működését befolyásoló szakmai fejlődés, a jövőbeni új kompetenciák, kompetencterületek, társadalmi szerepkörök megalapozódásának vizsgálata. Ehhez járul hozzá a jelen könyvtári törvénykezésének általános keretrendszere: A könyvtári törvény leszögezi, hogy a könyvtár, illetve a könyvtárügy a társadalom demokratikus fejlődésének előmozdítója az információközvetítés, illetve az információ és szólásszabadság biztosítása révén. Hozzájárul az irodalom társadalmi szerepének fenntartásához, folyamatos újrafogalmazásához, de oktatási, ismeretterjesztési, kutatási szerepköre, általános kulturális szerepvállalása is jelentős. A könyvtári szolgáltatási környezetnek mindenki számára hozzáférhetőnek kell lennie. Külön jelentés vonatkozik a könyvtári stratégia készítése kapcsán a könyvtári szolgáltatásoknak az egyes szakpolitikákra gyakorolt hatásával, a társadalmi kohézió erősítéséhez történő hozzájárulásával, melynek már a címe is sokatmondó: *Az ötödik államhatalmi ág*. A könyvtár és információtudománynak a könyvtáros szakma erősítésére gyakorolt hatása mellett tehát számos más szakpolitikai tényező is részletes vizsgálatra kerül a stratégiakészítés kapcsán.

A könyvtáros szakma alapvonásai napjainkban

A történeti áttekintés ennek a fejezetnek az elején is folytatódik, miközben szakmánk kialakulását, é az 1980-as, 1990-es éveket jellemző fejlődési trendeket vizsgálja. A jelentés írói számos példával támasztják alá, hogy mennyire elképzelhetetlen a könyvtáros szakma, a könyvtáros hivatás, illetve a professzionális könyvtári felsőoktatás és kutatás megalapozódása, illetve fejlődésének vizsgálata a jóléti állam keretei kiteljesedének áttekintése nélkül. Ezután következik a könyvtáros szakma jelenlegi helyzetét feltáró leglényegesebb összefüggések áttekintése. Különösen figyelemreméltó a rengeteg naprakész statisztikai adat használata, melynek révén bemutatásra kerül a könyvtári szféra szerkezete, intézményi rétegezettsége, a munkavállalók képzettségi háttere és jövedelmi viszonyai. A statisztikai adatok azt is jelzik, hogy jelentősen elnőiesedett szakmáról beszélünk; még a legkevésbé elnőiesedett tudományos könyvtári alszektorban is 60% körül van a női foglalkoztatottak aránya. Még érdekesebb az az összefüggés, mely egyúttal a skandináv jóléti állam fejlődési kontextusára is utal, hogy az elnőiesedés nem értékeli le a terület társadalmi fontosságát. A svédok a statisztikai adatok szerint aktív könyvtárhasználók, s társadalmi szinten a helyi és országos politikai térben is visszaigazolódnak a könyvtárak által nyújtott szolgáltatások társadalmi fontossága az intézményfinanszírozás területén. Sajnos, a megbecsültség nem tükröződik a könyvtári alkalmazottak jövedelmi viszonyaiban, mivel az társadalmi szinten relatív módon alacsony. A szintén elnőiesedett szakmában dolgozó tanárok lényegesen többet keresnek a könyvtárosoknál. Nem feltétlenül jelent tehát az elnőiesedő pálya alacsonyabb jövedelmet! (Az elnőiesedés amúgy a teljes közszférára fokozottan jellemző Svédországban). Az intézményi általános költségvetés és a feladatfinanszírozás meglehetősen optimális volta és a relatív módon alacsony bérvizonyok kettőssége viszont érdekes egyedi jelenség.

Szakmai vonatkozásban főként olyan általános nemzetközi trendek befolyásáról beszélnek, mint az átlományközpontú gondolkodás háttérbe szorulása a sokszínű társadalmi kapcsolatépítési formákban megjelenő szolgáltatások rovására; a könyvtár egyre fontosabb nonprofit alapú találkozóhellyé válik, mely lehetővé teszi a különféle társadalmi rétegekhez tartozó emberek közvetlen kapcsolatfelvételét. Emellett egyre jobban felértékelődnek a könyvtárak képzési, oktatási funkciói, illetve a felhasználók al-

kotó önkifejezésének támogatása. Svéd kontextusban különös hangsúly kerül a felhasználók ismeretbővítési igényeinek kielégítésére, a szolgáltatások általános szabad hozzáféréseinek biztosítására. Az iskolai könyvtárakban az információs műveltség fejlesztése áll a középpontban. A tudományos és felsőoktatási könyvtárakban a személyre szabott digitális szolgáltatások fejlődnek erőteljesen, összhangban az átlomány digitalizálásának előrehaladásával, illetve a digitálisan született dokumentumok egyre nagyobb szolgáltatási súlyával. A közkönyvtárakban természetesen a fizikai és virtuális szolgáltatások kontextusa teljesen más szinten és viszonyrendszerben jelenik meg a felhasználói célközönség összetételének és igényeinek fényében. A könyvtáros szakma egyre sokszínűbben rétegzettebbé válik. Az egyes részterületekhez szükséges kompetenciák egyre jobban szétartanak egymástól, ez pedig nehezíti egyfajta általános összkép megalkotását. 2011-ben határoztak meg utóljára olyan tág kompetencia területeket, melyek relevánsak lehetnek a teljes könyvtári szektorra. Ez magában foglalja a digitalizálást, az olvasáskultúra fejlesztését, a tudományos kommunikáció erősítését (elsősorban a tudományos könyvtári területen), a részvételi kultúra erősítését a felhasználók körében, a pedagógiai és felvilágosító szolgáltatások fejlesztését, a szolgáltatási piac tanulmányozását, a különféle tudományos kompetenciákat. A legújabb kutatások arra mutatnak rá a jelentés készítői szerint, hogy egyidejűleg kell erősíteni az elméleti kutatásokat, a könyvtár- és információtudományi területek fejlődésének vizsgálatát és a gyakorlati oldal hatékony kutatási támogatását, ahol az eredmények azonnal be tudnak épülni a mindennapi szakmai tevékenységekbe. Az egyes oktatási intézményeknek és a tudományos kutatóhelyeknek egyszerre kell magas szintű elméleti megalapozást, illetve kutatómunkát nyújtaniuk. Másfelől készen kell állniuk a gyors ütemben megújuló gyakorlati munkához köthető folyamatos kompetenciafejlesztés kereteinek biztosításához is (mely utóbbi terület még előkerül a jövő trendjeit taglaló zárófejezetében is).

A könyvtár- és információtudományi oktatási szektor szereplői

A jelentés összeállításában részt vett mind az öt svédországi könyvtár- és információtudományi képzőhely vezető oktatói és kutatói gárdája. Jelzésszerűen felvázoljuk tehát a könyvtár- és információtudományi felsőoktatás és kutatás szervezeti keretrendsze-

rét, melyet részletesen a jelentés negyedik fejezete tárgyal. Az egyes képzőhelyek eltérő szervezeti és tudományszervezési keretek között működnek. A jelentés felsorolja a BA és MA képzések, tanszékek, intézetek pontos megnevezéseit is, de ezek ismertetésétől eltekintünk.

Alap- és mesterszinten is magas a jelentkezők száma, de éles verseny folyik a diákok között az államilag finanszírozott helyekre történő bekerülésért. Az egyes képzőhelyek között verseny folyik a hallgatókért is. Számolni kell a belső egyetempolitikai harcokkal is, melyek az egyes karok, intézetek, tanszékek elismertségért zajlik. Az alapképzésre felvett hallgatók meglehetősen homogén csoportot alkotnak, középfokú tanulmányaik után svéd anyanyelvüként munkaerőpiaci és életpasztalat nélkül kapcsolódnak a képzésbe. A jelentés szerint még mindig az a hallgatók a fő elvárása, hogy könyvtárosok legyenek, s meglehetősen hagyományos kép él a fejükben a könyvtárosi hivatásról. Ez részben egybecseng a könyvtári munkaerőpiaci elvárásokkal, amelyek viszont a modern könyvtári munkakörnyezetben szükséges elméleti és gyakorlati kompetenciák elsajátítását várják el. BA szinten a hangsúly inkább a gyakorlati ismereteken van, természetesen az elengedhetetlen elméleti háttér megalapozása mellett. Fontosnak tartják, hogy a hallgatók megtanulják, miként működik a könyvtár, milyen általános működési rutink jellemzik, illetve milyen speciális tudáselemeket kell elsajátítaniuk az egyes könyvtári szektorokban történő munkához, ami egyben orientálja is őket a választható tárgyak felvételekor. Hangsúlyt helyeznek a szakmai kritikai gondolkodás elsajátítására, mely lehetővé teszi az egyes szolgáltatások, munkahelyi környezet értékelését, azok összehasonlítását és a sokféle környezetben történő helytállást. Alapvető érdek- és nézetkülönbség van a könyvtárak és képzőhelyek között abban, hogy az egyes munkahelyek számára szükséges speciális tudást, milyen mértékben kell elsajátítani a hallgatókkal. A képzőhelyek elsősorban az alapvető szakmai, pedagógiai készségeket, kompetenciákat fejlesztik magas szintű adaptálódási képességgel. Egy végzett hallgató tehát nem kész könyvtáros, de sikeresen be tud illeszkedni egy adott munkahely környezetbe, s rövid idő alatt alkalmazkodik a munkahely elvárásaihoz, miközben megtanulja a szükséges kiegészítő kompetenciákat. A képzés során a kötelező szakmai gyakorlatok vagy a mentorálás kapcsán közvetlen kapcsolat épül ki a könyvtárak, a hallgatók és a képzőhelyek között. Számos oktató tevékenykedik könyvtárakkal közös

kutatási projektekben, ahol szintén konkrét, a képzési tartalmakkal közvetlenül összefüggő tevékenységekbe vonják be a hallgatókat, akik sokszor ezt a munkát a partnerkönyvtár szervezeti rendszerébe illeszkedve végzik el. Ez forma lehetővé teszi a könyvtárak és képzőhelyek érdekeinek kiegyenlítését. Az egész skandináv térségre inkább az jellemző, hogy a könyvtári munkaerőpiac felszívja az alapképzésben végzett hallgatók többségét, akik később szakmai munkatapasztalatok birtokában képzik tovább magukat, illetve jelentkeznek mesterképzésre.

Uppsalában a könyvtárosképzés széles közgyűjteményi keretekbe van ágyazva. A bölcsészkaron egységes intézet fogja össze a muzeológiai, illetve levéltáros képzésekkel. Leginkább olyan szakemberek képzése a cél, akik megtalálják a helyüket a közgyűjteményi szféra bármely területén, de emellett persze specializált tudással is rendelkeznek könyvtári, levéltári vagy múzeumi területen. A legnagyobb hagyományú és sokáig a könyvtárosképzésben monopolhelyzetet élvező *borási* könyvtárosképző kar a könyvtár, információ, pedagógia és információtechnológia kölcsönhatásának különféle dimenzióit vizsgálja. Itt a legszélesebb a képzési profil, mely a szakmai alapozást követően sokfajta mesterszintű specializációs lehetőséget kínál. Kiemelt szerepűnek tekinthetők a specializáción, illetve angol nyelvű távoktatásban zajló mesterképzésen keresztül a digitális könyvtári szolgáltatások. A doktori iskola keretében itt a legjelentősebb az intézményi kutatási potenciál. *Lundban* és *Växjöben* a képzési keretek a kultúratudományi képzés részterületeként vannak meghatározva. Előbbi intézmény általános közgyűjteményi képzési profilja BA szinten az uppsalai intézményével rokon. Mesterszinten viszont a információkeresés információtechnológiai aspektusára lehet specializálódni. *Lundban* és *Uppsalában* is lehetőség van öthetes szakmai gyakorlatot teljesíteni, utóbbi helyen ez kötelező eleme a tantervnek. *Växjöben* rövidebb, de többféle orientációjú szakmai gyakorlat van, viszont BA szinten a gyakorlati könyvtári munkát támogató képzési irány a meghatározó, míg mesterszinten a már említett kultúratudományi megközelítés. *Umeåban* viszont a szociológiai intézet része a könyvtár- és információtudományi képzési terület. Elsősorban a tudományos és felsőoktatási könyvtárak számára képeznek szakembereket. Az információpolitikához, a tudományos kutatások támogatásához, kiemelten a bibliometriához kötődő témák adják a fő specializációs irányt. Fontos adalék, hogy a boraasi egyetemi kar, illetve a växjöi Linné Egyetem tanszéke tagja a nemzetközi iSchool

hálózatnak is. Ez jelentősen kitágítja az oktatási és kutatási tevékenység látókörét és szakmai perspektíváit. A mozgalom tagjai számos közös oktatási és kutatási projektben vesznek részt, mely profiljukra alapvető befolyást gyakorol. Ennek jellemző területei az információ természetének vizsgálata, az információhasználat, illetve az információtechnológia fejlődésének és használatának különféle vonatkozásai. A könyvtárnak mint intézménynek, a fizikai és a virtuális információszolgáltatási térnek a legszélesebb értelemben történő megfigyelése, elemzése is a vizsgálatok középpontban áll.

A jövőbe tekintve nem várható rövid és középtávon, hogy a hallgatók elhelyezkedési esélyei lényegesen romlanának, sőt a képzőhelyek a jelenleginél több hallgatót is képesek lennének magukhoz vonzani. Ennek egyik fő módja lehet a munka mellett végzett távoktatási formák terjedése. A munkaerőpiac trendjei szerint a mesterszintre a mainál több és színesebb képzési és munkaerőpiaci tapasztalattal bíró hallgató jelentkezik majd. A bevándorlási hullám következményeként egyre több nem svéd, illetve nem angol anyanyelvű hallgató megjelenésére is lehet számítani. Erre a mind sokszínűbbé váló felhasználói közönség információs igényeinek kiszolgálására egyre inkább szükség is lesz. Általában el lehet mondani, hogy a könyvtár- és információtudományi felsőfokú végzettséggel rendelkező szakemberekre egyre nagyobb felelősség fog hárulni a szakma folyamatos megújulásának kezelésében és széles társadalmi legitimitásának fenntartásában, illetve növelésében.

A könyvtár- és információtudományi kutatási terület állapota, a kutatói utánpótlás képzése

A jelentés ötödik fejezete a könyvtár- és információtudományi kutatások helyzetét és jövőjét tekinti át, továbbá összgezést ad a doktori képzések helyzetéről, melyek a kutatói gárda utánpótlását biztosítják. Svédországban csupán az 1990-es évek elején intézményesedett a könyvtár- és információtudományi kutatás, illetve a doktori képzés a Göteborgi Egyetemen, amely a borási intézményben végzett kutató szakemberek számára kínálta fel a képzés, majd a fokozatszerzés lehetőségét. Számos intézményben indultak kisebb kutatócsoportok különféle könyvtár- és információtudományt érintő projektek kapcsán. A kilencvenes évek második felében elindult a doktori képzés e területen Lundban és Uppsalában is. 2003-ban a Linné Egyetem is indított doktori programot. Ezzel nagyjából párhuzamosan pedig a borási intéz-

mény is önálló jogosultságot szerzett doktori képzés indítására, véget vetve ezzel a Göteborgi Egyetemen kötött házasságnak.

Lundban, Uppsalában és Växjöben a Bölcsészettudományi Karon folynak kutatások. Umeåban a Társadalomtudományi Karon, míg Boråsban önálló kari (akadémiai) keretek között zajlik a tudományos tevékenység. A professzorok általában munkaidejük 30-50%-át, az alacsonyabb beosztású tudományos kutatók 10-20%-át tudják tudományos tevékenységre fordítani. Az állami bázisfinanszírozás meglehetősen behatárolt. Kutatási tevékenységet döntően projekthalpon lehet folytatni valamely külső finanszírozó intézmény, szervezet bevonásával; ez lehet svéd állami hivatal, ügynökség, európai uniós kutatásfinanszírozás (döntően a Horizon 2020 program keretében), illetve piaci szereplőkkel való partnerség. Azoknak a projekteknek a költségeit, melyekbe doktorandusz hallgatókat is bevonnak, illetve a doktori képzési költségeit, ösztöndíjakat, posztdoktori állások létesítését döntően a Svéd Tudományos Tanács (Vetenskapsrådet) állja projekt pályázati alapon. A Svéd Nemzeti Bank (Riksbanken) Jubileumi Alapja (Jubileumsfond) is biztosít kutatási forrásokat pályázati úton főleg nagyobb projektek számára bölcsész- és társadalomtudományi területeken. Ezeket a forrásokat egészítik ki időről-időre kisebb regionális projektek esetén a régió önkormányzatai vagy olyan jelentős közintézmények, mint a Svéd Nemzeti Könyvtár. Egyre inkább teret nyer az egyes projektek megvalósításában a nemzetközi együttműködés. Jó példa erre a Norvégiából koordinált ALMPUB projekt, mely a közgyűjtemények és szolgáltatásaik társadalmi bázisát vizsgálja; svéd résztvevői az uppsalai tanszékről kerülnek ki, de részt vesz a projektben például az OSZK Könyvtári Intézet is. Ennek a finanszírozását egyébként a Norvég Kutatási Tanács (Forskningsrådet), illetve annak KULMEDIA programja látja el. A jelentés emellett kifejezett vesztélyként emeli ki, hogy a nemzetközi kutatási témák veszélyesen túltengenek ma már a svéd vonatkozású, döntően belföldi célokat szolgáló projektek kárára. A projektek hasznosulását döntően kétféle szinten vizsgálják: a szakmai-társadalmi, illetve a tudományos eredmények szintjein. A probléma- és társadalomorientált felfogás, mely e kutatási területet jellemzi, jótékonyan hozzájárul az eredmények bemutatásához, terjesztéséhez. A Svéd Könyvtárosok Egyesülete, illetve folyóirata, a *Biblioteksbladet* és a közszolgálati média csatornáit is rendszeresen hírt adnak az újabb kutatási eredményekről.

Az utóbbi évek jellemző kutatási irányai főként az olvasás, kultúrpolitika és e-könyvek, a kulturális örökség digitalizálása, a tudományos kommunikáció, bibliometria és más tudományos teljesítményellenőrzési módszerek, információkeresés, média és információs műveltség témaköréi köré csoportosultak. Olyan projektekre lehet könnyen pénzt szerezni, melyek eredménye valamilyen konkrét megoldás vagy innovációs eredmény, termék. Az utóbbi évek örvendetesnek tekintett fejleménye az interdiszciplináris kutatási projektek térnyerése. Ilyen témák például A tudás szerepe a digitális társadalomban: bizalom, hitelesség és relevancia az interneten (Lundi Egyetem) vagy a Régészeti információk a digitalizált társadalomban (Uppsalai Egyetem) és Az e-könyv szolgáltatás veszélyei idegen nyelvi környezetben: média, technológia és annak hatásai a digitális társadalomban (Göteborgi Egyetem, Borási Főiskola). Ezeknek a projekteknek mindegyike több tízmillió svéd korona támogatást kapott. A megvalósítás során a különféle tudományterületekről érkező szakembereknek kellett együttműködniük. A könyvtár- és információtudományi terület tudományos elismertségét és fejlődését nagyon jótékonyan befolyásolja az ilyen projektekben történő visszajelzés, a különféle területeken dolgozó szakemberek részéről érkező kölcsönös elismerés.

Könyvtár- és információtudományi felsőoktatási tevékenység jelenleg négy intézményben zajlik Svédországban: Boråsban (18 doktorandusz), Lundban (6 doktorandusz), Umeåban (2 doktorandusz és Uppsalában (6 doktorandusz). A doktorandusz-órákat kölcsönösen meghirdetik az egész északi térségben. 1998-tól 2008-ig norvég állami kutatási ügynökség állta a NORSLIS program működtetésének költségeit. Ennek keretében közös kurzusokat szerveztek az északi térség doktori képzést folytató intézményei, illetve közösen fogadtak vendégokat a térségen kívülről, akik több intézményben oktattak, kutattak. Sajnos a finanszírozás elapadása miatt egy levelezőlistára redukálódott azóta az együttműködés. Mindemmellett a kutatási együttműködés a térségen belül folyamatosnak tekinthető; nem ritka, hogy doktori és habilitációs védésekre, sőt, e sorok írója tanúja volt, hogy doktori képzésre történő felvételi eljárások lebonyolításába külső szakemberként a szomszédos országok kutatóit vonják be. Svédországban a doktoranduszok képzési ideje négy év. (Döntően nappali rendszerben zajlik). A PhD ösztöndíjak többségét az adott egyetem biztosítja – döntően a Svéd Tudományos Tanácson keresztül a már ko-

rábban említettek szerint, de akadnak külső finanszírozású, sőt nemzetközi együttműködésben zajló doktori projektek is. Boråsban Ugandai és Nigéria doktoranduszokat fogadnak a SIDA program keretében, Uppsalában pedig a Horizon 2020-Marie Curie program keretében a POEM projekt keretében a 13 doktorandusz hallgatóból ketten végzik tanulmányaikat. A doktoranduszok adják az egyes intézmények közvetlen kutatói-oktatói utánpótlását. Emellett egyre fokozottabb igény jelenik meg az egyre intenzívebb kutatási tevékenységet folytató felsőoktatási és tudományos könyvtárak részéről is a doktori fokozatot szerzett kutató-könyvtárosok alkalmazására (például a tudásmetriai vizsgálatok területén). Amennyiben ilyen ütemben nőnek ezek az igények, az jelentős érvet támaszthat a doktori képzés további erősítése felé. Persze ehhez meg kell oldani a finanszírozási kérdéseket. Új interdiszciplináris kutatási irányok és igények megjelenése miatt jelenleg nehéz tisztázni, hol és miképpen létesítsenek doktorandusz pozíciókat, s miképp állják az egyes karok, intézmények, külső szervezetek a finanszírozás költségeit. Jellemző az egész északi térségre, hogy sok a nem könyvtár- és információtudományi végzettségű kutató az egyes kutatóhelyeken. Ez pozitív egyrészt, mert új megközelítésmódokat, lendületet ad, a negatív oldala viszont, hogy a szaktudományi megközelítésmódokat így egyre kevésbé tudják képzett szakemberek képviselni. További problémát jelent a svéd, illetve az északi térség könyvtár- és információtudományi publikációs fórumainak (tudományos folyóiratok) a hiánya. Tudományos igényű cikkeket, közleményeket így – néhány résztémától eltekintve – csupán nemzetközi folyóiratokban angolul lehet publikálni. A hiányt ellensúlyozzák némiképp az intézményi repozitóriumok, konferenciakiadványok. Nagyon megoldatlan a kifejezetten könyvtár- és információtudományi szektort érintő célzott állami kutatási pénzek, források esetleges megteremtése a Svéd Kutatási Tanács révén. Védelmi és oktatási célokra léteznek már ilyen célzott mechanizmusok, a jövő kérdése, hogy a társadalmi fontosságra tekintettel sikerül-e erre a területre is kiharcolni majd. Új partnerségi formák kialakítására is van esély. Például a kistérségi, regionális önkormányzatoknál dolgozó szakemberek a munkaadó költségén járhatnak doktori képzésre, melynek szakmai háttérét természetesen képzőintézmény biztosítja. Ez kitűnő lehetőséget jelent az önkormányzati szektor kompetencia- és tudásfejlesztésének irányában.

A jövőre vonatkozó stratégiai célkitűzések

A jelentés zárófejezete az eddigi fejezetek tematikájához illeszkedően öt csomagban fogalmaz meg ajánlásokat a svéd könyvtári stratégiához annak érdekében, hogy a könyvtár- és információtudományi kutatási és képzési szektor még fokozottabban hozzá tudjon járulni a könyvtárak társadalmi missziójának kiteljesítéséhez, melynek jótékony hatása számos egyéb szakpolitikai területre is közvetett kihatással lenne.

Több diákot a képzőhelyekre!

Az első javaslatcsomag a könyvtár- és információtudományi képzéshez kapcsolódik. A jelentés készítői leszögezik, hogy az alapvető képzési célok és kimeneti követelmények kapcsán sikerült teljes szakmai konszenzust kialakítani a képzőhelyek között, megnyerve ehhez a könyvtári szektor támogatását is. A képzési szerkezetek intézményi eltéréseit az eltérő szakmai gyakorlat és hagyományrendszer élteti elsősorban. Miután egyre sokszínűbb az a társadalmat szolgáló feladatrendszer, mely a könyvtárakra hárul, s a kihívásoknak megfelelni csak jól képzett szakemberekkel lehet, ezért elsődleges javaslat, hogy *emelni kell a könyvtár- és információtudományi képzési programokra felvehető diákok számát alap és mesterképzésben egyaránt*. A szakemberhiányt egyéb kapcsolódó intézkedésekkel is enyhíteni javasolják, például, hogy a szabályozott bevándorlás keretében lefolytatott eljárások során a könyvtár- és információtudományi diplomával rendelkezők kedvezményes elbírálásban, rövidített eljárással kapják meg a letelepedési engedélyt, így beillesztésükkel, nyelvi és szakmai továbbképzésükkel gyorsan és jótékonyan lehetne növelni a bevándorlókat érintő könyvtári szolgáltatások színvonalát. Ebben nagy jelentősége van annak, hogy a célközönség egyes szegmensei saját nyelvükön is megszólíthatók legyenek. E téren egyértelmű a szakemberhiány. Az Oktatási Minisztériumnak a központi igazgatási szervezetekkel, regionális és helyi önkormányzatokkal, valamint a könyvtárak álláspontját is figyelembe véve kellené a felvételi keretszámokat meghatározni a valós munkaerőpiaci igény szerint.

Országos doktori iskola, külső finanszírozású professzori állás, erős kutatásfinanszírozási struktúra, egységes kompetenciafejlesztési infrastruktúra

A javaslatcsomag kutatási területet érintő része négy lényeges javaslatot tartalmaz.

Az első egy országos szintű könyvtár- és információtudományi doktori iskola megteremtését irányozza elő. Ennek keretében intézményenként egy-két doktorandusz tevékenykedne (összlétszámuk valahol öt és tíz között ingadozna). Ennek a doktori iskolának a keretei között kifejezetten a svéd könyvtárügy fejlődését szolgáló kutatások zajlanának. Tehát ez a képzés éppen azt az űrt töltené ki, amelyről korábban már szóltunk, nevezetesen, hogy a nemzetközi és interdiszciplináris kutatások mellett kevés figyelem jut a saját könyvtárügyet szolgáló témákra. Az ösztöndíjasok számát a helyhatóságok igény szerint növelhetik a már szintén említett önkormányzati ösztöndíjasokkal, akik az adott helyhatóság feladataihoz illeszkedő kutatási projekttel kapcsolódnak be a doktori képzésbe valamely résztvevő intézményben. (Svédországban a regionális és helyi szintű önkormányzatok tartják fenn a közkönyvtári rendszert, így fenntartóként is befolyásolni tudnák a képzési igényeket.) Ehhez csatlakozna egy olyan külső (központi) finanszírozású professzori állás, mely az országos doktori iskola irányításához, a szervezési, működtetési feladatok ellátásához kapcsolódna a munkaidő felében, a másik felében pedig konkrét kutatási tevékenységekhez. A szükséges pénzügyi háttérrel a Svéd Tudományos Tanács biztosíthatná a helyhatóságokkal és egyéb érdekelt hatóságokkal együtt. Persze ezt a képzési szerkezetet csak erős, megbízható finanszírozási háttérrel lehet működtetni. Meg kell tehát teremteni a hazai fejlesztési célokat szolgáló svéd könyvtár- és információtudományi doktori képzési infrastruktúra állandó és stabil anyagi alapját. Ennek megvalósulásához a svéd könyvtárügy központi szereplőinek összehangolt lobbizására lesz szükség, ideértve többek között a Svéd Könyvtárosegyesületet, a Svéd Nemzeti Könyvtárat és az egyes képzőintézményeket is. Biztosítani kell, hogy a könyvtári szolgáltatások ellátásában és az állománymenedzselésben közvetlen módon érvényesüljön a kutatói képzés erősítésének jótékony hatása. A könyvtárakat érintő folyamatos kompetenciafejlesztés azonban jóval szélesebb körű kihívást jelent a doktori képzés fejlesztésénél. Egy egységes kompetenciafejlesztési nemzeti keretrendszer létrehozása tehát a negyedik

kiemelt stratégiai célfeladat. A regionális könyvtárak segítségével az eddiginél formalizáltabb kereteket lehetne adni a kompetenciafejlesztési feladatoknak. Biztosítani lehetne, hogy a könyvtári kereslethez igazítsák az egyes képző intézmények továbbképzési kurzuskínálatát, annak metodikáját, képzési kereteit közösen kialakítva a megfelelően formalizált keretek között. Így lehetne biztosítani, hogy a kutatási és képzési feladatok mellett a könyvtár- és információtudományi intézmények harmadik nagy szakmafejlesztési feladatköre is biztos lábakon álljon. A javaslatcsomag fontos eleme, hogy létre kell hozni az összes érdekelt (hatóság, intézmény, civil szervezet, képzőhely) részvételével és a Tudományos Tanács, illetve a Nemzeti Bank Jubileumi Alapjának (mint fő finanszírozási szereplő) a bevonásával – utóbbiak csak a kutatás és doktori képzés finanszírozásának területén érdekeltek – egy olyan központi könyvtárügyi tanácsadó testületet, mely mind a három nagy témakörben (oktatás, kutatás, továbbképzés) megfelelő módon tudja egyeztetni a véleményeket, és egységes formában továbbítja azt a döntéshozóknak. Ennek a tanácsadó testületnek a működtetési bázisát a Nemzeti Könyvtár adhatná meg.

Zárszó

A svéd könyvtári stratégia formálódása rengeteg tanulással szolgál magyar szemszögből is. A főbb kihívások lényegében egész Európában azonosak. A szakma egyre komplexebbé válik, egyre több naprakész felkészültségű, folyamatos továbbképzésben részesülő szakemberre van szükség a könyvtár- és információtudomány területén. Másrészt biztosítani kell a folyamatos szakmai utánpótlást is. Harmadrészt színvonalas, döntően gyakorlati célokat követő kutatási tevékenységgel kell hozzájárulni a könyvtárügy társadalmi küldetésének megerősítéséhez. Stratégiai irányelveket alkotni csak úgy lehet, ha megfelelő módon figyelembe veszik az összes érdekelt fél véleményét, beleértve a szolgáltatásokat igénybe vevő célközönséget is. Az egész stratégia, kutatási és képzési paletta hatékonysága ugyanis végső soron azon áll vagy bukik, hogy hozzájárul-e az állampolgárok életminőségének javításához, információs igényeik fokozottabb kielégítéséhez. Ahol fejlett persze a civil társadalom, ott ezernyi irányból megtámogatva lehet a döntéshozóknál lobbizni a stratégiai célok valóra váltásának érdekében. Ám ez a hatékony tervezés nem elsősorban pénzkérdés, hanem megfelelő együttműködési hatékonyságon és szakmai attitűdök alkalmazásán, illetve naprakész szakmai kompetenciákon és menedzselési képességeken múlik.

Beérkezett: 2018. november 5.

Kódextörödékek az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban

A tervszerű digitalizálási munka egyik állomásaként az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár kódextörödékei is nyilvánosan tanulmányozható oldalt kaptak a könyvtár honlapjának (www.bibliotheca.hu) Bibliotheca digitalis aloldalán.

A saját eszközzel történt digitalizálást és a közzététel informatikai előkészítését a könyvtár munkatársai végezték. Az Esztergomban őrzött kódextörödékek katalógusa „Esztergomi középkori lati kódextörödékek. Mittelalterliche lateinische Handschriftenfragmente in Esztergom” címmel (Budapest, Akadémiai K., Wiesbaden, Harrassowitz, 1993) Vízkelety András szerkesztésében jelent meg. A könyvtár honlapján az egyes törekek a katalógus tételszámainak sorrendjében következnek, a képek mellett megjeleníthető az őrzőkönyv jelzete, melyekről az online katalógus segítségével lehet tájékozódni.

Forrás: Katalist, 2018. november 14. Szalai Katalin tájékoztatása alapján